

”Willkommen Frau Sallmander”

Våren 2007 träffade två barn till överlevande en grupp tyska skolelever i Braunschweig. Det blev ett omskakande möte.

AV ANETTE SALLMANDER

Det känns både nervöst och spännande att kliva in i klassrummet. Det sitter trettio femtonåringar och väntar. Vi presenterar oss. Ungdomarna svarar. ”Willkommen Frau Sallmander und willkommen Frau Ringart”. I blotta förskräckelsen ber vi dem lägga undan titlarna och kalla oss Anette och Ann. Det är ovant att tilltalas så formellt av ett gäng tonåringar.

– Vi är här för att läsa våra mödrars brev om hur de överlevde Förintelsen och om hur det var här i Braunschweig när de satt i koncentrationsläger.

Jag frågar hur andra världskriget och Förintelsen beskrivits för dem. Det blir tyst. Jag undrar om frågan i sig själv väcker frågor. Tystnaden tättnar.

– Vi är inte här för att ge er skuld. Ni är inte ansvariga för det som hände under andra världskriget, ni ansvarar inte för vad tidigare generationer gjort. Jag vill göra det väldigt klart innan jag fortsätter.

Jag sätter mig på katedern och ser ut över klassrummet. Två flickor sitter duktigt med pennor och anteckningsblock i handen. Andra sitter med korslagda armar och ser obekväma ut.

– Jag tycker också att det är nervöst att vara här, säger jag, i samma stad där min mor var slavarbetare i koncentrationslägret KZ SS-Reitschule. Det här är en konstig situation som vilar på en fruktansvärd historia. Ingen av oss var där och ändå är luften så tjock att vi skulle kunna skära genom den. Vi ansvarar inte för det som hände. Men vi ansvarar för den historieskrivning vi vill göra nu och i fortsättningen. Kanske kan vi öppna dörrar tillsammans, dela historien som vi bär från varsin sida. Vi lever med en historia som vilar tungt på våra axlar, något vi själva inte har upplevt. Jag har frågor till er, jag har saker att

berätta, jag vill att vi lär av det förflutna. Att känna skuld är inte konstruktivt. Det låser in oss i förnekelse och låsta positioner. Och i det andefattiga rummet kan hemska saker hända, jag tror på kommunikation, jag vill nå er. Jag behöver er hjälp.

Det är en solig vårdag i maj, men i klassrummet blåser det kallt. Fönstret blåser plötsligt upp, historiens vingslag lägger gardinen i klassföreståndaren Gustav Paddingtons knä. Han är den där typen av lärare man önskade att man hade när man själv gick i skolan. En inkännande, förstående och djupt engagerad person.

Gustavs far kom till Tyskland som soldat under andra världskrigets slutfas och blev kär i hans mamma. Den unge engelske soldaten blev kvar i Tyskland. Gustavs bror blev som ung vuxen nynazist. Genom sina skolprojekt med ungdomar kämpar Gustav mot antisemitism och nynazism. Han stänger igen fönstret. Jag ryser till. Sextiotvå år efter befrielsen lever fasorna fortfarande kvar i våra minnen. Några elever skruvar på sig, en pojke lutar sig fram som om han har något på tungan.

– Vill du säga något, frågar jag? Han backar och säger nej. Jag ser ändå att han vill något. Han kan inte sitta still. Jag frågar honom om han kan filma Ann och mig med min videokamera när vi läser upp våra mödrars brev för dem. Jag vill visa våra mödrar hur det var här i skolan och vilka skolungdomar som lyssnade till deras livsöden. Pojken blir glad över uppgiften, jag ger honom min kamera. Medan jag ger pojken instruktioner om kameran, tar Ann vid.

– Det vi försöker berätta är, att när vi växte upp visste vi att våra föräldrar hade varit med om något fasansfullt. Vi visste att Förintelsen ägt rum, men vad det verkligen betydde för

dem och oss förstod vi inte. Undrar ni aldrig hur era föräldrar eller morföräldrar hade det under den här tiden, vad de gjorde och tänkte? Vad de kände?

Svårt att prata med morföräldrar

Jag märker att de vaknar till. En flicka i klassen säger att det är svårt att föreställa sig, även om man vet en hel del. En annan säger, ”man pratar inte med mor- och farföräldrarna om det här, men jag har talat men mina föräldrar lite grand”.

En pojke i klassen konstaterar att när man försöker prata om det, är det många som säger att de inte vill, att det är färdigpratad om den här saken. Historia är historia och vi måste gå vidare. Fortfarande är eleverna blyga om än något öppnare och mer lyssnande. Ann fortsätter förklara.

– I vår barndom levde vi med förintelsen, den fanns i ryggmärgen på våra föräldrar. Vi fick deras upplevelser genom hur de gick, hur de stod, på sättet de var trötta och på sättet de åt när de var hungriga. När de handlade mat, köpte de alltid lite extra att stoppa i frysen ifall att något skulle hända. En frys räckte inte, man köpte en extra för att ha ett reservlager. Även om det var gångavstånd till affären. När man öppnade kylskåpet föll det alltid ut något, eftersom det var överfyllt, ”ifall att”. Hemma hos våra svenska vänner var kylskåpet måttligt fyllt med det nödvändigaste, man litade på att det gick att handla imorgon också.

Tolken vi har med oss använder vi knappt, för vi upptäcker att kommunikationen fungerar när vi pratar engelska och de talar tyska. Vi förstår varandra, ungdomarna, läraren, tolken, Ann och jag. Jag använder istället tolkens absoluta inlevelse och empati att luta mig mot när jag blir skakig, jag gör också en grej av min nervositet. Jag vet att om jag försöker dölja den kommer det bara att bli värre. Så jag sätter mig tätt intill Herr Halbeisen och frågar om han vill vara min ”bodygard”. Det vill han, ungdomarna skrattar, det är skönt när energin i rummet lossnar.

Redan dagarna före resan var jag på helspänn. Intervjun jag gjort med mamma drabbade mig djupt. Jag vet inte om det är min ålder eller det faktum att jag översätter texten till engelska som gör att jag tar in mammas historia på ett

nytt sätt. Orden jag ska förmedla behöver läggas i en vågskål. Jag behöver få rätt valörer till översättningen. Jag vill ge mammas historia rättvisa. För första gången får ord som: ”förintelse, mord, död, svält” oväntat sin rätta emotionella betydelse för mig. Jag har tänkt på Förintelsen, mina föräldrars, min släkts, mitt folks historia så många gånger på svenska, mitt modersmål, att orden inte når in i mig längre. Jag har skapat ett försvar. Mitt nervsystem har skapat vägar att kringgå smärtpunkterna. På engelska blev historien jag hört, tänkt och berättat ny. Jag har genom livet lärt mig att säga: ”mord, död, gaskammare” som en del av min vokabulär. Jag har lärt mig att lyssna och berätta om Förintelsen och Auschwitz över en kopp kaffe. Nu blir jag drabbad på ett nytt sätt.

Ann och jag värmer upp inför uppgiften att återge våra mödrars historia som nu plötsligt känns privata och utelämnande. Vi har förberett oss, vi är här för att berätta men nu undrar jag om jag kan berätta om förnedring och ångest för någon jag inte träffat förut. Jag har ett behov av att samtala innan vi kan dyka ner i de högst personliga förintelseberättelserna. Ungdomarna uttrycker medkänsla. De förstår för de har själva gjort en pjäs om Piera Sonnino, en judisk kvinna som också varit slavarbetare, och då var de också nervösa innan.

– Men det kanske var för att vi inte är så vana att stå på scen, säger en av flickorna.

Mammas historia

Ann får läsa upp sin mammas brev först. Jag drar mig för att börja. Efter att Ann läst upp brevet för de tyska ungdomarna är alla djupt berörda. Jag frågar eleverna om de känner några judar. Om de hört någon berätta om judiska familjers öden förut. En flicka säger att en klasskamrat i hennes förra klass var judinna. De andra har aldrig träffad någon judisk person. Jag blir fascinerad, jag kan inte låta bli att skratta och säga ”Yes, I’m your first time experience! I’m your first Jew!” Återigen släpper vi lite på spänningarna, jag får loss lite skratt, det ger mig också kraft att läsa upp min mammas brev. Jag hör Herr Halbeisen översätta mammas historia på tyska, det ger ytterligare en dimension. Nu för första gången upplever jag att död är död och att förintelse är förintelse. Att mamma förlorade sin familj i

Birkenau betyder att de skildes på perrongen och att mamma blev kvar i koncentrationslägret med sin syster. Det betyder också att hennes pappa, mamma och två bröder blev mördade i gaskammaren. Eleverna lyssnar intresserat. Vi har skapat en ny mening. Skulden är borta, nyfikenhet har tagit över. Jag förstår att mitt kall är att berätta om mina föräldrars öde så att de blir förevigade. Deras upplevelse av död och förintelse ska vägas upp mot kärlek och evigt liv som jag ska ge. Självklart är detta ett omnipotent barns sätt att se på världen, men trots att jag är smärtsamt medveten om detta vill jag ändå genomföra denna plan för mina föräldrar. Mina föräldrar ska aldrig dö.

”Flodhäst i vardagsrummet”

En pojke frågar hur det är att vara barn till föräldrar som överlevt Förintelsen. Jag svarar att det har varit som att ha haft en ”flodhäst i vardagsrummet” som man inte låtsas om. Man lever som alla andra, man äter frukost och går till skolan, man skrattar och leker med sina kompisar, samtidigt vet man att man har en flodhäst i vardagsrummet. Tänk om den blir arg eller hungrig. Eller var det till och med så att vi hade en flodhäst i vardagsrummet utan att jag visste om det. Jag såg bara att det fanns ett stort blött skräckinjagande djur som man var tvungen att smyga runt, vi tassade alla på tä för att inte väcka dess vrede. Tänk om den skulle öppna sin stora käft och äta upp en. Jag har på sätt och vis blivit en medberoende-personlighet utan att det fanns missbruk i familjen. Ständigt tar jag hänsyn till mina föräldrars eller andra anhörigas känslor och har svårt att ta plats med mina egna. Vad är ont i magen eller huvudvärk mot Förintelsen? Sedan finns det självklart alla möjliga varianter på hur det är att vara barn till överlevarna.

Mammas brev slutar med ett önskemål till eleverna:

– Om ni någon gång skulle träffa en historierevisionist, någon som påstår att Förintelsen aldrig ägt rum, önskar min mamma att ni kommer stå upp för er kunskap och sanningen och säga, ”jo det har hänt, jag har träffat två kvinnor som är barn till överlevare. Dessutom finns det tillräckligt med bevis ur SS-arkiv.”

Flera av eleverna börjar spontant tala och säger att de absolut inte skulle gå med på att någon skulle förneka Förintelsen. Kommunikationen är öppen nu och ungdomarna vädrar sina funderingar och tankar. De berättar bland annat om hur jobbigt det kan vara att åka ut i världen och resa, hur de kan få kommentarer som, ”Nazist”, när de talar sitt språk. ”Vi har ju inte gjort något”. Eller om hur jobbigt det är att veta att ens morföräldrar varit med om kriget och att de kanske varit delaktiga och bidragit till hemska saker.

Det var befriande för oss alla att tala om skulden som blivit en arvedel och hur vi kan befria oss från skuld utan att förneka vår historia. När vi avslutar vill flera elever att vi hälsar våra mammor. Vi kramar om varandra och tackar för en fantastisk förmiddag. Vi är alla lätta och glada till mods när vi går ut ur klassrummet.

Skruvad känsla

Kamerablixtar och intervjuer. Anledningen till att vi blivit bjudna hit till Braunschweig är vår historia, Förintelsen. Våra mödrars fångenskap i KZ SS-Reitschule. Att nu vara så välkommen i Tyskland får en skruvad känslomässig logik. De bjuder in oss, skickar flygbiljetter, ordnar hotell och bjuder på flotta restauranger. Jag blir glad, folk är snälla mot mig, men det känns ändå surrealistiskt. Vi blir mottagna som prinsessor. Jag kanske borde vara arg.

På kvällen föreläser vi tillsammans med akademiker, nu för en fullsatt salong på minnesplatsen för förintelsen KZ-Außenlager Braunschweig Schillstraße. Vår närvaro förankrar akademikernas fakta med den känslomässiga verkligheten. Responsen är återigen frigörande. Efteråt äter vi middag med två kvinnliga forskare, vi har ett djuplodande samtal, vi planerar framtida samarbeten, ett berättarprojekt om KZ Bergen-Belsen, där våra mödrar också varit fångar. Vi dricker vin, skrattar och gråter tillsammans med de två kvinnliga historikerna som bär historien från den tyska sidan. Det är märkligt att känna att man har så mycket gemensamt. Men ju mer vi pratar desto tydligare blir det att vi faktiskt delar samma historia. Från olika synvinklar och känslomässiga perspektiv, men ändå.

Många tyskar har en enorm vilja att göra upp med historien.

KZ SS-Reitschule

Ytterligare en solig dag. Vi åker till KZ SS-Reitschule där våra mödrar varit slavarbetare. Stallet är nu en kakel- och klinkeraffär omgärdad av bostadshus. Det är som att komma till framtiden efter att ha levt i det förgångna så intensivt dagen innan. De har verkligen gjort det snyggt där nu. Vi går in genom en väldesignad entré i grön mosaik. Det finns spår av stallet, stora järnringar där man knöt fast hästarna finns fortfarande kvar på husfasaden. I relation till den nya entrén blir de ytterligare en designdetalj. Inne i byggnaden möts man av lyxiga badrums-installationer i olika stilar, alltifrån kalksten till glasmosaik.

Vi letar efter ägaren samtidigt som vi i färdas i tid och rum. Medan vi går runt i lokalerna föreställer vi oss hur det var, just där, just då, vintern 1944 till våren 1945 när hela staden var bombad. Kvinnorna hade knappt några kläder på kroppen. I bästa fall var fötterna lindade i tidningspapper, om det fick plats i träskorna. SS-kvinnorna kommenderade sadistiskt kvinnofångarna till arbete på gatorna. Deras uppgift var att plocka ut de tegelstenar ur ruinerna som fortfarande var hela och stapla dem i högar till åter-användning. Deras händer och fötter var frostskadade. På nätterna sov de i stallarna på betongen på lite halm, fem till tio flickor i en spilta. Det var inte ovanligt att någon av dem dog under natten, av svält, köld eller andra skador.

Jag letar och letar, jag tror att jag ska hitta något, ett bevis. En skärva från den tiden när mamma var här. Det kanske finns någon dörr till ett lager där det fortfarande finns fångar. Jag vill se in i vartenda skrymsle. På lagret ser vi betonggolvet kvinnorna i lägret sovit på och märken på väggarna efter spiltor och boxar. Det var här det hände.

Minnesmärke

Till slut hittar vi ägaren, Geschäftsführer Reinhard Hecker. Jag går fram till honom. Ser honom rakt i ögonen och säger.

– Vi är här för att diskutera ett minnesmärke utanför er affär. Jag är inte här för att ge skuld,

jag vill bara uppmärksamma den del av historien som hänt här. Jag vill hedra de kvinnor som dog och de som överlevde det här koncentrationslägret, KZ SS-Reitschule. Det hände ju just här i byggnaden som nu är er affär. Vi behöver inte göra något anskrämligt, vi kan använda oss av kakel i ett formspråk som tilltalar er, så att det passar den miljö ni företräder. Jag har lovat min mamma som överlevde att göra detta. Och jag vill göra det innan hon dör, som du förstår är hon gammal nu, så jag vill att vi gör det snarast.

– Jag förstår, svarar han.

Jag tar ytterligare ett kliv fram, tar tag i hans armar och säger:

– Ja, och vad har du förstått?

Han blir alldeles tagen av min intensitet. Jag är fast besluten, samtidigt som jag har nära till tårarna. Jag säger det igen.

– Jag har lovat min mamma att den här platsen ska få ett minnesmärke. Minnesmärket ska ära de kvinnor som dog här och de kvinnor som hade kraften att överleva det helvete som ägde rum just här, vintern 1944-1945. Kan vi göra det?

Han stirrar på mig och säger:

– Ja, jag vill gärna göra det, jag har ingenting emot det, men jag är inte ensam beslutsfattare, det finns delägare som måste vara med i beslutsprocessen.

– Jag vill bara veta om du vill.

Han svarar.

– Jag vill.

– Bra, då är det möjligt, säger jag.

Sedan promenerar vi runt i affären eller koncentrationslägret eller vad det nu representerar för oss. Affärsinnehavaren beskriver sin situation, varför det inte är så lätt att sätta upp ett minnesmärke. Gör han det kommer nynazisterna att komma dit och vandalisera och gör han det inte kommer vänsteranhängare dit och demonstrerar. Hur han än gör är det ett dilemma.

Traumatiserade barn

Ann och jag talar ofta om upplevelsen i skolklassen. 100 terapitimmar kunde inte läkt våra sår bättre. Vi planerar att fortsätta att berätta om våra föräldrar och andragenerationsproblematiken i andra skolor. Det finns många barn till traumatiserade föräldrar i Sverige idag. Människor kommer med stora

sår från Kongo, Somalia, Irak, forna Jugoslavien och många andra länder. Deras barn går i skolan, kanske kan de få stöd i våra berättelser om hur man går vidare, hur man bearbetar skulden man får som arvedel av traumatiserade föräldrar. Kanske kan vi klargöra hur det är att födas in i en konflikt eller hur det är att bära sina föräldrars krigstrauman. Kanske finns det en möjlighet för andra och tredje generationen att bryta kedjor av nedärvt hat och behov av hämnd. Det gensvar som vi fick av eleverna gav oss inspiration.

Brevet

I skrivande stund, just som jag nu håller på att avsluta reseskildringen, får jag ett samtal av min mor. Hon har mottagit ett brev från eleverna i klassen vi träffat. De skriver följande:

Kära fru Zylberszac.

Vi i klass 9 FL 2 i Neuen Oberschule i Braunschweig vill tacka för brevet ni skrev till oss. Det har gjort stort intryck, vi blev mycket gripna av att höra om era hemska upplevelser. Vi vill också än en gång tacka er dotter som frambringade ert öde så det kom oss nära. Genom oss kommer er levnadshistoria inte falla i glömska. Dessutom var det intressant att höra om andra generationens överlevare efter Förintelsen och deras erfarenheter. Vi visste en hel del om judeförföljelsen i Tyskland eftersom att vi har jobbat med ett skolprojekt kring en bok av Piera Sonnino.

Men samtalet med er dotter skapade en djupare inblick i livet för Förintelsens offer. En person i klassen har skrivit en berättelse om projektet med Piera Sonnini och er dotters besök i skolans tidning som en del av projektet. Ett exemplar av tidningen bifogar vi

med brevet. Vi har även sänt ett brev till familjen Sonnini i Italien som dessutom fått er adress så de kan ta kontakt med er.

Hjärtliga hälsningar. Klass PFL 2 Neue Oberschule, Nico, Laura, Marina, Jana, Peter, Katharina, Charly, Philipp, Miriam, Fenja, Nane, Isabelle, Max, Hendrik, Matheus, Nina, Christoph, Moritz, Max, Christian, Alesandra, Anica, Felicias, Yanick, Frederick, Nick, Arend, Mikael.

Nu har jag även läst deras artikel i skoltidningen. De skriver att projektet kring Förintelsen har varit en positiv erfarenhet och att de inte kommer att glömma det de lärt sig i första taget. Vi har nått fram! Läraren Gustav Paddington som drivit projektet har gjort ett fantastiskt jobb och jag känner mig djupt berörd av ungdomarnas allvar och genuina vilja att kommunicera.

Men det finns fortfarande inget minnesmärke för kvinnolägret KZ SS-Reitschule i Braunschweig.

Anette Sallmander är skådespelerska och producent. Just nu är hon aktuell med performance-föreställningen LIVINGROOM, om identitet. Premiär 2008 på Ha Cameri i Tel Aviv.